

ארבעה שהם פחות מאחד

ראש השנה א, א

אַרְבַּעַה רָאשֵׁי שָׁנִים הֵם.
בְּאֶחָד בְּנִיסָן רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְמַלְכִים
וְלְרִגְלִים.
בְּאֶחָד בְּאֵלוּל רֹאשׁ הַשָּׁנָה
לְמַעֲשֵׂר בְּהֶמָּה.
רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמְרִים,
בְּאֶחָד בְּתִשְׂרִי.
בְּאֶחָד בְּתִשְׂרִי רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׁנִים
וְלְשִׁמְשׁוֹן וְלַיּוֹבְלוֹת, לְנִטְיָעָה
וְלַיְרֻקוֹת.
בְּאֶחָד בְּשָׁבָט, רֹאשׁ הַשָּׁנָה
לְאֵילָן, בְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי.
בֵּית הַלֵּל אוֹמְרִים,
בְּחֻמְשָׁה עֶשֶׂר בּוֹ:

למסכת ראש השנה שני נושאים מרכזיים. שני הפרקים הראשונים עוסקים בעיקר בקידוש החודש, והשניים האחרונים עוסקים בראש השנה. לפיכך מפתיע לגלות שהמסכת פותחת דווקא במיני ראשי השנים – נושא שהיינו מצפים שיעלה במחצית השנייה של המסכת. הסברים רבים ניתנו למקומה החריג של משנתנו, ואולם¹ לדעתי, השאלה מופקעת מיסודה. אף על פי שהמונח "ראש השנה"² מוזכר כאן חמש פעמים, נושא המשנה הוא ראש חודש דווקא. זו טענה מפתיעה כיוון שראש חודש אינו מוזכר כאן כלל. בשורות הבאות אנסה לבסס את טענתי.

כאשר יש ארבעה אין אחד

כאשר ארבעה תאריכים זוכים להיות "ראש השנה" פותח ערכו של כל אחד מהם כפתיחת השנה. הבלבדיות היא תנאי הכרחי לקיומו של ראש שהרי רק אחד יכול להיות הראשון, ההתחלה. משנתנו הופכת את "ראש השנה" למושג יחסי: ראש השנה הוא תחילת השנה רק לעניינים מסוימים, לעתים טכניים ונקודתיים, ומכל בחינה אחרת זהו יום של חול בלי כל ערך מיוחד וכלי מצוות מיוחדות.

ראש השנה שלנו, א' בתשרי, הוא התאריך היחיד מרשימה זו המוזכר בתורה ואינו זוכה ליחס מיוחד, והדבר בא לידי ביטוי גם בהיותו במקום השלישי ברשימה. גם המשנה השנייה

של המסכת מטשטשת את ייחודו של א' בתשרי כשהיא מונה אותו כחלק מרשימה של ימי דין לאורך השנה:

בְּאַרְבַּעַת פְּרָקִים הָעוֹלָם נִדוֹן,
בְּפֶסַח עַל הַתְּבוּאָה,
בְּעֶצְרַת עַל פְּרוֹת הָאֵילָן,
בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כֹּל בְּאֵי הָעוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנָיו כְּבָנֵי מְרוֹן,
שְׁנָאֵמַר (תהלים לג) הַיּוֹצֵר יַחַד לֶכֶם, הַמְּבִיֵן אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם.
וּבְחֶג נִדוּנֵין עַל הַמַּיִם.

ראש השנה א, ב

כל ראשי השנים חלים בראש חודש

משנתנו יכולה להתבאר בעזרת ההבנה שהנושא העיקרי של שני הפרקים הראשונים במסכת הוא קידוש החודש, כלומר ראש חודש, ולא ראש השנה. התאריכים במשנה מתחילים בניסן, שהוא "ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה" (שמות יב, ב), ולא בא' תשרי, שהוא "ראש השנה לשנים". יתרה מזו, כל ארבעת ראשי השנה שבמשנה חלים בראש חודש – א' בניסן, א' באלול, א' בתשרי, א' בשבט. כך משנתנו מחדדת את חשיבותם של ראשי החודשים, וממילא את חשיבותו של תהליך קידוש החודש. לאמתו של דבר, היות ארבעת ראשי החודשים ראשי שנים אינה עובדה ברורה או מוסכמת, ועל כל אחד מהם יש עוררים:

ראשית, התלמוד הבבלי מציין כי א' בניסן אינו ראש השנה לרגלים, שכן באמצע החודש דווקא, ולא בראשיתו, חל הרגל: "רגלים באחד בניסן הוא? בחמישה עשר בניסן הוא!" (בבלי, ראש השנה ד ע"א).³ גם התוספתא אומרת כי ראש השנה "למלכים ולרגלים" הוא חודש ניסן כולו ולא תאריך מסוים בו.⁴ שנית, לדעת רבי אלעזר ורבי שמעון ראש השנה למעשר בהמה חל בא' בתשרי ולא באלול. לפי דעתם יש לכל היותר שלושה ראשי שנה. שלישית, ראש השנה ליובלות חל לפי רוב הדעות בעשרה בתשרי. הבבלי טוען כי משנתנו, הקובעת שהוא חל בא' תשרי, מייצגת דעת יחיד בלבד. ורביעית, לפי שיטת בית הלל ראש השנה לאילנות אינו חל בראש חודש אלא בחמישה עשר בשבט. יש לשים לב שאף על פי שההלכה כאן כבית הלל בחרה המשנה להדגיש את דעת בית שמאי באמצעות בחירתה בנוסח "כדברי בית שמאי", ולא בנוסח הרגיל, "דברי בית שמאי".⁵

העובדה שבעל המשנה שלנו בחר בכל המקרים להציב במרכז את הדעות הגורסות שראשי השנים חלים בראש החודש מעידה, לדעתי, על הכוונה להציב את המשנה כהקדמה לענייני ראש חודש.⁶

ראש השנה וראש חודש

גם לאחר שהובהר מקומה של משנתנו בראש המסכת, השאלה על עצם הכללת ענייני קידוש החודש במסכת ראש השנה עומדת בעינה. ועוד זאת, כפי שציין הרב וולפיש, מבנה המסכת כולה מחזק את הקשר בין שני הנושאים – בפרקים שנושאים העיקרי הוא ראש חודש מופיע גם ראש השנה, ולהפך.⁷ מהי מטרת החיבור הזה?

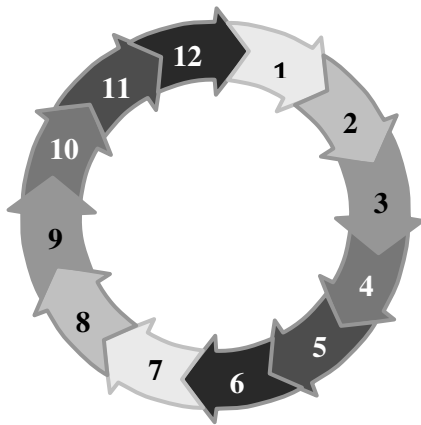
נראה לי שהמפתח לתשובה טמון במשמעותו התנ"כית של א' בתשרי:

דָּבַר אֵל כְּנִי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְּתוֹן זָכוֹן
תְּרוּעָה מִקָּרָא קִדְּשׁ
כֹּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְבַּתֶּם אִשָּׁה לָהּ.

ויקרא כג, כד-כה

התנ"ך לעולם אינו מכנה את יום א' בתשרי 'ראש השנה'. אדרבה, הוא מדגיש את מקומו באמצע השנה, "בחודש השביעי באחד לחודש", ומכאן שחשיבותו אינה נובעת מהיותו ראש השנה. אם כן, קשה להבין מה בכל זאת סיבת קדושתו של יום זה. התורה אינה מספקת כל הסבר אלא מציינת תאריך בלבד. לפיכך נראה שהתשובה נעוצה בתאריך עצמו, כלומר הקדושה נובעת מהיותו היום הראשון של החודש השביעי. כידוע, היום השביעי הוא יום קדוש, וכך גם השנה השביעית, שנת השמיטה, ומסתבר שגם החודש השביעי קדוש, ובמיוחד ראש החודש.⁸ רעיון זה הובע במפורש על ידי פילון האלכסנדרוני הקורא ליום זה "ראש חודש הקדוש": "בהמשך החגים בא ראש החודש הקדוש, שבו נוהגים, עם העלאת הקורבנות בבית המקדש...".⁹

מעמדו המיוחד של החודש השביעי אף נלמד מריבוי החגים החלים בו – ארבעה חגים, אחד בכל שבוע. בסך הכול יש בחודש עשרה ימים קדושים. מספר עגול וסמלי. הקשר בין קדושת החודש השביעי לחגיו מתבטא גם בשימוש החוזר במונח "שבתון" ביחס לחגי החודש, מינוח שאינו ננקט בפסוקים העוסקים בפסח ובשבועות. יצוין שכל שאר המקומות בתורה שזוכר בהם המונח "שבתון" עוסקים ביום השביעי (ארבע פעמים) או בשנה השביעית (פעמיים).¹⁰

לכאורה יש להקשות על ההשוואה בין החודש השביעי לבין השבת ושנת השמיטה שהרי השבת היא סוף השבוע והשמיטה היא סיומו של מחזור, ואילו החודש השביעי נמצא באמצעה של שנה בת שנים עשר חודשים. נראה לי שהתשובה נעוצה במבנה המעגלי של השנה, שהרי המחצית השנייה של השנה הולכת ומתקרבת לתחילתה. כלומר הנקודה הרחוקה ביותר מתחילת השנה היא היום האמצעי, היום הראשון של החודש השביעי. גם המצווה המרכזית של החג – "שבתון

זכרון תרועה" ו"יום תרועה" – יכולה להעיד על הקשר בין ראש השנה לבין ראש חודש, שגם בו מוזכרות תקיעות לזיכרון לפני ה':

וביום שמתקם וקמוצדיכם וקראשי חקשיכם ותקעתם בקצצרת על עליתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזפרון לפני אל היכם אני ה' אל היכם.

במדבר י, 11

על פי התפיסה שקדושתו של א' בתשרי נובעת מהיותו ראש חודש נוכל להסביר את מבנה המסכת הפותחת בקידוש החודש וממשיכה בדיני שופר. יתרה מזו, עריכת המסכת מאפשרת את הזרימה מנושא לנושא. הפרק העוסק בשופר של ראש השנה מתחיל במשנה העוסקת בראש חודש¹² ולא זו בלבד אלא שאפילו ההלכה הראשונה של הלכות שופר אינה מציינת שזהו שופר של ראש השנה אלא מתייחסת לשופר באופן כללי:

כל השופרות קשרין חוץ משל פנה, מפני שהוא קרן. אמר רבי יוסי, נהלא כל השופרות נקראו קרן, שנאמר (יהושע ו), במשך בקרן היובל.

ראש השנה ג, ב¹³

הסוף הוא ההתחלה

עד כה ראינו ביום א' בתשרי את ראש החודש השביעי. עם זה, "אין משנה יוצאת מידי פשוטה". המשנה מזכירה את "ראש השנה" תשע פעמים במהלך המסכת. שני התפקידים האלה נובעים משתי משמעויות שונות של הזמן ושל מעגל השנה – האחת בממד הקוסמולוגי

והאחרת בממד ההיסטורי – ויש לבחון את משמעותו של החג ושל א' בתשרי בזיקה למפגש בין שני הממדים הללו.

מצד הקוסמולוגיה תשרי הוא זמן בריאת העולם,¹⁴ ומצד ההיסטוריה תשרי הוא החודש השביעי להתהוות עם ישראל וליציאתו ממצרים. כלומר נקודת הזמן המשקפת את קצה התהליך ההיסטורי, התאריך הרחוק ביותר מתחילתו של הסיפור, זהה לתאריך המסמן את תחילת "הזמן הקוסמולוגי".

נראה לי שבחיבור בין שני צירי הזמן – הקוסמולוגי וההיסטורי – טמון רעיון עמוק. יסוד מהותי בחזונה של התורה לאחרית הימים הוא חזרת העולם להווייתו המקורית – הווייה המלאה מים חיים, טבע אידיאלי והתגלות הקב"ה והמלכותו.¹⁵ העובדה כי נקודת הסיום של התהליך ההיסטורי היא המציינת את שיבת הבריאה לנקודת הראשית מלמדת על תפקידו ומקומו של האדם בתיקון העולם. הבריאה המחודשת, הממזגת את תחילת השנה וראשיתה, שונה מהבריאה הראשונה בכך שהיא אינה פרי מעשיו של הקב"ה לבדו – היא מעניקה לאדם את הזכות ואת החובה ליטול חלק בבריאה באמצעות תיקונה ושכלולה.

¹ סיכום עמדותיהם של ארבעה חוקרים שונים מופיע אצל וולפיש, ראש השנה, 43-49. להסברו של הרב וולפיש אתיחס בהמשך.

² לרבות הכותרת, בלשון רבים.

³ הבבלי מתרץ זאת באוקימתא למשנה "אמר רב חסדא רגל שבו ראש השנה לרגלים", ורש"י (שם) הולך בדרך זו "רגל שהוא בחודש הנכנס בניסן הוא ראש השנה לרגלים".

⁴ תוספתא, ראש השנה א, א.

⁵ וכך ברוב המקומות שהמשנה נוקטת בהם לשון זו.

⁶ להסבר אחר למגמתיות של המשנה ראה רוזנסון, ארבעה ראשי שנים, עמ' 28-15. לדעתו, המשנה מכוונת כנגד תפיסותיהן של כתות ים המלח כי ישנם ארבע ראשי שנה על פי לוח השמש.

⁷ וולפיש, ראש השנה, עמ' 293. בשלושה מהפרקים הנושא השני נזכר במפורש (א, א-ב; ג, א; ד, ד) ואילו בפרק השני אפשר לדייק שהוויכוח על קידוש החודש במשנה ט התייחס לחודש תשרי (שם). מבנה זה מאיר על השאלה שפתחנו בה, שאלת מקומה של המשנה הראשונה (שם, עמ' 295).

מסקנותיו של הרב וולפיש על משמעות השילוב: "מצד אחד שואב קידוש החודש את חשיבותו המרכזית בעיני ההלכה מתוך השלכתו על המועדות בכלל ועל הראש השנה בפרט. מאידך יש לראות את ראש השנה כמעין ראש חודש מוגבר ואת מצוות היום של הראש החודש כביטוי לכך" (שם, עמ' 296).

- 8 ראה ויקרא רבה (פרשה כט) "בחדש השביעי. לעולם שביעי חביב... בשנים שביעית חביבה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ (ויקרא כה, ד). בימים שביעי חביב, ויברך אלוהים את יום השביעי (בראשית ב, ג). בחדשים שביעי חביב בחדש השביעי".
משמעותו של א' בתשרי כשבת של ראשי החודשים וכן ההפניה לויקרא רבה מופיעה במאמרו של ידידי הרב אמנון בזק, ראש השנה.
- 9 פילון האלכסנדרוני, על החוקים לפרטיהם ב 188.
- 10 הצד השווה שבחגי תשרי עולה גם ממספר הקרבנות. חג הפסח, חג השבועות וראש חודש – שני פרים. ואילו חגי תשרי – יום תרועה, יום הכיפורים ושמיני עצרת – פר אחד. בסוכות המספר שבע עומד במרכז – החג נמשך שבעה ימים ובמהלכם מקריבים שבעים פרים, וביום השביעי שבו – שבעה פרים.
- 11 חז"ל למדו הלכות תקיעות שופר מתוך השוואה לפסוק זה. ראה מאמרו של ברנד, חצוצרות.
12 וולפיש, ראש השנה, עמ' 293.
- 13 היעדר אזכור של ראש השנה הביא את אחד החוקרים לטעון שמדובר בתקיעת שופר של ראש חודש! – ראה שטיינפלד, שופר, עמ' 347-365.
- במשניות שבהמשך הפרק עולה שהשופר אינו מיוחד לראש השנה בלבד, אלא גם לתענית וליובלות. כשם שישנם ארבעה ימי דין וארבעה ראשי שנה ישנם שלושה שופרות.
14 זו הדעה הרווחת בחז"ל והיא שיטת רבי אליעזר בראש השנה (בבלי, ראש השנה יא ע"א). במקרא חודש תשרי הוא זמן חילופי השנים החקלאיות – ראה שמות כג, יז; שם לד, כב; דברים לא, י.
- 15 ראה במיוחד הנבואות בזכריה יד וביחזקאל מז. על ניתוח של רעיון זה ראה נגן, סוכה, עמ' 174-128.